

„Nem súlyed az emberiség!”...

**Album amicorum
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

Fili, dulcor unice *Sermo apocrifus de passione Domini*

Szörényi László a középkori prédikációirodalomról írt doktori disszertációm egyik bírálója volt. Megtiszteltetésnek tartottam, hogy sok teendője mellett elvállalta az opponenciát, s bár nem szakterülete a téma, biztos voltam benne, hogy nem kerül majd nagy fáradságába eredeti hangú szakvéleményt kiállítani. De mint kiderült, ő nem stílusgyakorlatra vállalkozott, hanem fel akarta használni az alkalmat arra, hogy egy középkori műfajt jobban megismerjen. Elkérte tőlem a kiadásokat s a vonatkozó külföldi szakirodalom javát – egy koffernyi könyvet –, és a kéthetes nyári szünetben mindent elolvasott. Ez a féktelen, fényűző befogadó készség legalább annyira lenyűgöző volt, mint maga a sokszor megsudált tudás. A most köszönetképpen és születésnapra köszöntőként írt rövid tanulmány az ünnepelt akkor felvetett egyik kérdéséhez kapcsolódik.

A *Pécsi egyetemi beszédek* címen ismert 13. század végi budai domonkos prédikációgyűjtemény egy 15. század eleji, német nyelvterületen másolt, ma Münchenben őrzött kódexben maradt fenn.¹ A domonkos prédikáció-ciklust egy olyan sermo zárja, mely nem tartozott az eredeti corpushoz.² A terjengős beszédet maga a másoló nem tarthatta túl sokra a záradék szerint: „Explicit sermo apocrifus de passione Domini. Valeat, quantum valeat.” Szörényi László figyelmét azonban joggal keltették fel benne a keresztfa mellett álló Fájdalmas Szűznek a *Planctus ante nescia* szekvenciából – az *Ómagyar Mária-siralom* latin előképéből – ismerős szavai:

1 München, Bayerische Staatsbibliothek, 22363b. Kiadása: *Sermones compilati in studio generali Quinqueecclesiensi in regno Ungarie*, ed. Eduardus PETROVICH et Paulus Ladislaus TIMKOVICS, Bp., Akadémiai Kiadó–Argumentum Kiadó, 1993 (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum, series nova, 14.).

2 *Sermones compilati*, 409–416.

*Fili, dulcor unice, singulare gaudium,*³ vita mee anime et omne solacium, fac, ut ego ipsa nunc moriar, que te ad mortem genui. O fili, recognosce miseriam et exaudi precem meam, debet enim exaudire filius matrem desolatam. Exaudi, obsecro, et in tuo me suscipe patibulo, ut qui una carne vivunt et uno amore se diligunt, una morte pereant. O Iudei impii, o Iudei miseri, nolite michi parcere, ex quo unicum filium meum crucifixistis et *matrem crucifigite*, aut alia seva morte [perimite], dummodo cum filio meo moriar. *Male solus moritur.*⁴ *Orbas orbem radio, me Iudea filio, gaudio, dulcore.*⁵ Vita mea moritur et salus perimitur ac de terra tollitur omnis spes. Cur modo vivit post filium mater in dolore? Tollite, suspendite matrem cum suo pignore. *Non parcis proli, nec parcas michi, tu michi soli, mors, esto seva medela.*⁶

A nagypénteki sermo,⁷ egy Jeremiás-idézettel kezdődik: „Quis dabit capiti meo aquam et oculis meis imbrem lacrimarum, ut possim flere per diem et noctem” (Ier 9,1). Szent Bernát sóhajtozik így záporozó könnyekért és szólítja fel „Jeruzsálem leányait” imádságra, zokogásra és a Krisztussal való együtt szenvedésre. A szenvedés kellő átéléséhez Máriához fordul, hogy ő mondja el, mit látott és mit élt át egykor a kereszt tövében, mit jelent a valódi *compassio*. Mária teljesíti a kérést, hiszen ő maga megdicsőült testben már nem tud sírni, de Bernát könnyek közt le tudja írni mindazt, amit ő elbeszél. S valóban, az ő szavai által elevenedik meg a passió. Végigkíséri Fiát a keresztúton, majd – mint

3 Godofredus de Sancto VICTORE (†1194 k.), *Planctus ante nescia* (Kiadva: „Világ világa, virágnak virága ...” [Ómagyar Mária-siralom], bemutatja VIZKELETY András, Bp., Európa Könyvkiadó, 1986, 18–20.).

2a *Fili, dulcor unice,
singulare gaudium,
matrem flentem respice
conferens solacium.*

4 8b *Nato, queso, parcite,
matrem crucifigite
aut in crucis stípitate
nos simul affligite!
Male solus moritur.*

5 1b *Orbat orbem radio,
me Iudea filio,
gaudio, dulcore.*

6 7a *Parcito proli,
mors, mihi noli,
tunc mihi soli
sola mederis.*

A fent idézett szakasz – *Sermones compilati*, 411, 18–29. – tartalmazza a legtöbb egyező részletet az *Ómagyar Mária-siralommal*.

7 *I. m.*, 411, 18. „Sermo de passione Domini in Parasceve.”

az Ómagyar Mária-síralomban – a megfeszített Krisztus előtt áll halálra váltan, s fordul kiáltozva, zokogva hol fiához, hol a halálhoz, hol a fiát a keresztre juttatókhoz. Még két fájdalmas jelenetre kerül sor: midőn Krisztus kilehelte lelkét, és amikor testét készültek sírba tenni, de Mária még nem akarta elengedni fiát, s így „pia lis et miseranda contentio” támadt a halott körül.

A beszéd ismert volt Magyarországon is a 15. században, ugyanis egy közeli változata szerepel a *Sermones dominicales*ban számtalan magyar glossza kíséretében,⁸ de több 1500 előtti és utáni kiadása is forgalomban lehetett. Mivel az önálló terjesztéshez az egyetlen sermo rövid volt, szívesen nyomtatták ki olyan más közkedvelt művekkel együtt, mint Guillelmus Parisiensis Postillás-könyve⁹ vagy Guillelmus Textoris, illetve Szent Anzelm azonos tárgyú írásai.¹⁰ A 16. század eleji magyar nyelvű kódexek passiói ugyancsak gyakran idézik.¹¹

Keletkezési ideje azonban megelőzi a misztikát, a skolasztikát, az Ómagyar Mária-síralmat, Martinkó András szerint pedig még a latin *Planctus* szekvenciát is.¹² Martinkó a prózai passiók közül ezt a Szent Bernátnak tulajdonított „vizionárius passió-dialógust” tartja a *Planctus* legközelebbi rokonának, közvetlen előzményének, s azt is elképzelhetőnek véli, hogy az auctor valóban Bernát (†1153) volt.¹³ Elemzése szép és tanulságos, még akkor is, ha néhány feltételezése túl merész. Henri Barrének ugyanis 1952-ben sikerült a mű szerzőjét Oglerius de Locedio (1136–1214) ciszterci apát személyében azonosítania.¹⁴ Oglerius 1205 előtt apácák számára írt egy *Tractatus in laudibus sanctae Dei Genetricis* című prédikáció-sorozatot, mely egy előszóból és tizenkét sermóból áll. A mi beszédünk ennek a 11. fejezetéből vált ki és önállósult még a 13. század folyamán. Különböző auktorításoknak (Szent Ágostonnak, Szent Anzelmnek, de leginkább Szent Bernátnak) tulajdo-

8 „Gesta id est facta Dei Genetricis in passione Domini revelata beato Bernhardo per Beatam Virginem Mariam.” *Sermones dominicales. Két XV. századból származó magyar glosszák latin kódex*, kiad. SZILÁDY Áron, Bp., 1910. II, 140–152.

9 GUILLELMUS Parisiensis, *Postilla super Epistolas et Evangelia – Passio Domini Iesu Christi – (Ps-) BERNARDUS, De planctu Beatae Mariae Virginis*, Basel, 1500 (?) (CIH 1593).

10 GUILLELMUS Textoris, *Sermo de passione Christi – ANSELMUS Cantuariensis, Dialogus Beatae Mariae et Anselmi de passione Domini, – (Ps-) BERNARDUS, De planctu Beatae Mariae Virginis*, Strassburg, 1490, 1496. (CIH 3204, 3205).

11 *Winkler-kódex* 1506, közzéteszi PUSZTAI István, Bp., 1988 (Codices Hungarici, 9). A kiadás bevezetésében Pusztai István utal más nyelvelmlék-kódexek helyeire is.

12 MARTINKÓ András, *Az Ómagyar Mária-síralom hazai és európai tükörben*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1988, (Irodalomtörténeti füzetek, 117), 63.

13 *I. m.*, 57–63.

14 H. BARRÉ, *Le „Planctus Mariae” attribué a Saint Bernard*, Revue Ascétique et Mystique, 28 (1952) 143–166.

nítva és hosszabb-rövidebb¹⁵ változatokban vált egyre népszerűbbé. 1467 és 1568 között legalább 29 kiadása volt.¹⁶ Az tehát már egyértelmű, hogy a *Planctus* szekvencia a forrása a sermónak és nem fordítva. A szövegben azonban valóban vannak a *Planctus* sorain túl is rímes, versszerű részletek. És Szent Bernát sem a szerzője a passió-dialógusnak, hanem éppen ez a rendkívül népszerű pseudo mű avatta őt évszázadokra a passió-meditáció atyjává, jóllehet hiteles műveiben feltűnően kevés az ilyen jellegű szöveg.¹⁷ Martinkó András Barré tanulmányát nem ismerte, ezért bocsátkozhatott az említett feltételezésekbe. Az a finom érzékenység azonban, amivel a *Planctus* prózai és verses változatait összeveti és a passiójátékok kontextusában elhelyezi, mindenképpen figyelmet érdemel.

15 A *Patrologia Latina*ban a mű rövidebb verziója *Liber de passione Christi et doloribus et planctibus Matris eius* címen olvasható “*Quis unquam regnans in celo*” incipittel. MIGNE, PL 182, 1133–1142.

16 BARRÉ, *i. m.*, 247, 18. jegyzet.

17 Kurt RUH, *Geschichte der abendländischen Mystik*, I, München, 1990, 243.